

Već sam spomenuo kako Luka čitateljima grčke kulture naglašava da je Isus uskrsnućem ušao u nov život eshatonske pridruženosti Ocu nebeskom, i bilo bi dobro da je to autorica uočila te istaknula na temelju Rebićeve studije *Isusovo uskrsnuće*, koja je u razmaku od dvadesetak godina dva puta tiskana, i autorica je navodi u bibliografiji. Također bi bilo dobro da je s više bibličarske pozornosti uočila pomicanje naglaska od vikarnosti Isusove patnje i nasilne smrti prema Pavlu i Ivanu na Lukin prikaz Isusa strpljivog patnika koji je raspetog razbojnika, vojnika i mnoštvo pod križem inspirirao na obraćenje. Ako osta-

jemo samo na vikarnosti («kao što je i Krist ljubio vas i sebe predao za nas kao prinos i žrtvu Bogu na ugodan miris«; Ef 5,2; Gal 2.20) sebi i svojim suvremenima mogli bismo predočavati Oca nebeskog kao okrutnog sudca koji je tražio smrt vlastitog sina u zadovoljštinu za grijeh ljude. Unatoč ovim nedostacima, knjiga je izvrsna jer je pisana kao utjeha i podrška vjernicima u zdravlju, bolesti, patnji i tjelesnoj smrti a ne kao rasprava za teologe ili bibličare.

Neka Duh Božji vodi autoricu da sa stečenim biblijskim i medicinskim znanjem hrvatske čitatelje obdari još kojom studijom ove vrste.

Mato Zovkić

Marija PEHAR, *Otajstvo Trojedinoga Boga u slikovnome izričaju*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2016., 323 str.

Knjiga Marije Pehar *Otajstvo Trojedinoga Boga u slikovnome izričaju* prva je takve vrste u Hrvatskoj, ali je po mnogo čemu jedinstvena i u širem kontekstu. Ponajprije svojom usko i precizno odabranom temom, znanstvenim ciljem i specifičnim pristupom, znanstvenom iscrpnošću, zaokruženošću i postignutim rezultatima.

Knjiga ima tri dijela. U prvom dijelu (str. 11–84) kroz povijesni razvoj prati se supostojanje sakralne slike i teološke riječi. Autoricu tu ponajviše zaokuplja ranokršćanski stav prema sveltim slikama, iako ne zanemaruje ni kasniji razvoj sakralne slikovnosti, osobito

unutar kršćanskog Zapada, od srednjega vijeka preko vremena reformacije, humanizma, prosvjetiteljstva i sve do suvremene teologije i njezinih otvorenih pitanja i usmjerenja.

U drugom dijelu (str. 85–138) analitički se iznose i svestrano razmatraju koraci i etape povijesno-teološkog razvoja trinitarne vjere i njezina dogmatškog izričaja. Glavni je naglasak i ovdje stavljen na ranokršćansko oblikovanje te vjerske istine i na prijepore koji su prethodili njezinu teološkom izricanju i tumačenju. Ranokršćanski trinitarni izričaji plod su novozavjetnog iskustva i soterioloških napora crkvenih otaca, da-

kle zajednička baština kršćanskog Istoka i kršćanskog Zapada. Zatim se prati razvoj zapadne misli: od srednjovjekovne do novovjeke trinitarne misli.

Treći, najvažniji i najopsežniji dio knjige (str. 139–304) izravno je zakupljen slikovnim izražavanjima teme Presvetoga Trojstva. Uz bogatu slikovnu opremljenost, sadržaj ovoga dijela donosi i povijesno i konfesionalno-kulturološki zaokruženu cjelinu slikovnih prikaza Trojstva, stavljajući ih uvijek u sadržajnu komparaciju s teološkom riječju. Nakon uvodnog dijela opisuju se, po vrstama, znakovni i simbolički prikazi Trojstva (geometrijske figure trokuta i kruga te mnoštvo simbola kao što su Božje oko, Božja ruka, Kristov monogram i sl., zatim, opet razvrstani po tipovima, alegorijski prikazi i naposljetku antropomorfni prikazi Trojstva i prikazi Trojstva kao izričaji vjere.

Na početku je knjige Uvod (str. 5–9), u kojem se opisuje predmet i način obrade, a svaki od triju dijelova ima vlastiti zaključak, gdje se sažeto izlaže do čega se došlo u tom dijelu. Na samom je kraju širi sumarij na engleskom (str. 305–308) i iscrpna literatura (str. 309–318) te kratice i popis crteža i slika.

Gledano u cjelini, tema je knjige dobro odabrana i dobro obrađena. Autorica pregledno iznosi sadržaj trojstvenog nauka, pred kojim u traganju za njegovim razumijevanjem podjednako zastaju i teolog i likovni umjetnik. Obojici jednako stvara neprilike pitanje kako istodobno izraziti Božju i jednost i trojstvenost.

Autorica dobro poznaje tematiku o kojoj piše. Temi prilazi kroz interdisciplinarnost teologije i likovne umjetnosti, proučavajući njezin sadržaj kroz isprepletenost i suodnos teološke riječi i teološke slike. U knjizi su istaknuta i teološki opisana i najznačajnija ikografska ostvarenja trinitarnih prikaza unutar naše nacionalne kulture i povijesti, što je zasigurno dodatna vrijednost knjige. No budući da je u nas, kako se čini, nedostatna suradnja između umjetnosti i teologije, možemo se upitati nije li autorica trebala još više usmjeriti na domaći teren i po mogućnosti barem popisati sve likovne prikaze Presvetog Trojstva do kojih bi uspjela doći i razvrstati ih po ključu koji je u svojem djelu primijenila. Time bi knjiga postala još aktualnijom za naše prilike.

Knjiga *Otajstvo Trojedinoga Boga u slikovnome izričaju* znanstveno je djelo visoke vrijednosti. Pruža originalan i cjelovit prikaz iznimno zanimljive i složene teme. Autorica kroz cijelu knjigu pokazuje zamjernu znanstvenu pronikljivost i zavidnu sposobnost i analize i sinteze. Metodološki ispravno i na argumentiran način kroz brojne stranice slijedi glavnu temu i zadani cilj istraživanja, a iz istraženih datosti izvodi jasne i valjane zaključke. U vlastitim prosudbama ne skriva opravdanu dozu znanstvene kritičnosti te otvoreno problematizira suvremene slikovne prikaze Boga i postavlja pitanje suvremenoga kršćanskog traganja za pročišćenom slikovnom sakralnošću.

U vezi s jednom riječju iz naslova knjige netko je postavio pitanje i dao odgovor: trojedan (Bog), a ne trojedini. Autorica u tekstu rabi riječ jednost, ali govori o trojedinom Bogu. Vjerojatno nije ni razmišljala o toj varijanti, nego spontano rabi riječ koja je u hrvatskom jeziku uobičajena i koja se nalazi i u nazivu kolegija koji ona predaje: Otajstvo trojedinog Boga. Ja sam u ovom svom prikazu u naslovu stavio riječ »trojedan«, no ti-

me se nisam opredijelio, nego samo postavljam pitanje.

Sve u svemu, svojom knjigom *Otajstvo Trojedinoga Boga u slikovnome izričaju* Marija Pehar je dala izniman prinos hrvatskoj kulturi, napose teološko-filozofskoj i umjetničkoj, te je zasluženno primila visoko priznanje: Godišnju nagradu za znanost – značajno znanstveno dostignuće, nagradu Ministarstva znanosti Republike Hrvatske.

Petar Bašić

ARAM I., *The Armenian Church. An Introduction to Armenian Christianity*, Armenski Katolikat Cilicije u Anteliasu, Libanon, 2016., 241 str.

Nova knjiga Njegove Svetosti Arama I. katolikosa Katolikata Velike Kuće Cilicije: *The Armenian Church. An Introduction to Armenian Christianity*, uglednoga duhovnog crkvenog poglavara i pobornika ekumenizma iz Libanona, svojevrsni je uvod u armensko kršćanstvo, kako stoji i u samom podnaslovu. Opsegom knjiga džepnog formata od 241 stranice, kvalitetnog dizajna autora Hoviga Garabeda, tiskana je u nakladi Armenskog Katolikata Cilicije u Anteliasu, Libanon, 2016. godine. Knjiga je posvećena milijunu i pol Armenaca stradalih tijekom Armenskog genocida 1915. godine i kanoniziranih 23. travnja 2015. godine. Sama knjiga sadrži deset poglavlja: Povijesni uvod, Hijerarhijski ustroj, Osnove vjere, Bogatstvo duhovnosti, Kulturna aktivnost, Socijalni rad, Obrazovna uloga, Ekumen-

ski angažman, Narodna Crkva i, napsljetku, Promjene i prioriteti. Uz bilješke pri kraju knjige nalaze se i prilozi: Mapa kršćanstva, Transliteracija armenske abecede, Stablo crkvenog razvoja, Sjedišta katolikata, Lista katolikosa.

U Predgovoru je autor naveo namjeru da ovom knjigom, svojevrsnim priručnikom osnovnih podataka o životu Armenske crkve i njezine povijesti, kao njezine uloge u kršćanskoj misiji u cjelovitosti kršćanstva upozna širu javnost. Knjiga je upućena svakom tko želi učiti o povijesti i sadašnjem trenutku Armenske crkve. Riječ je prije svega o opisu a ne o analizi, a svako poglavlje knjige opisuje određene karakteristike Armenske crkve, stoga knjiga nije popraćena bilješkama, već nizom priloga na kraju knjige, uz izabran popis literature, koristeći se Hubschmann-